

Dr. Sozdar Mîdî (E. Xelîl)

wergera ji erebî: Mustefa Reşîd

Tîrêjên Çarşembê

2 – Xelek

Eve rastiya cejna Akîto ya Somerî

Pêkhatina Cejna Akîto

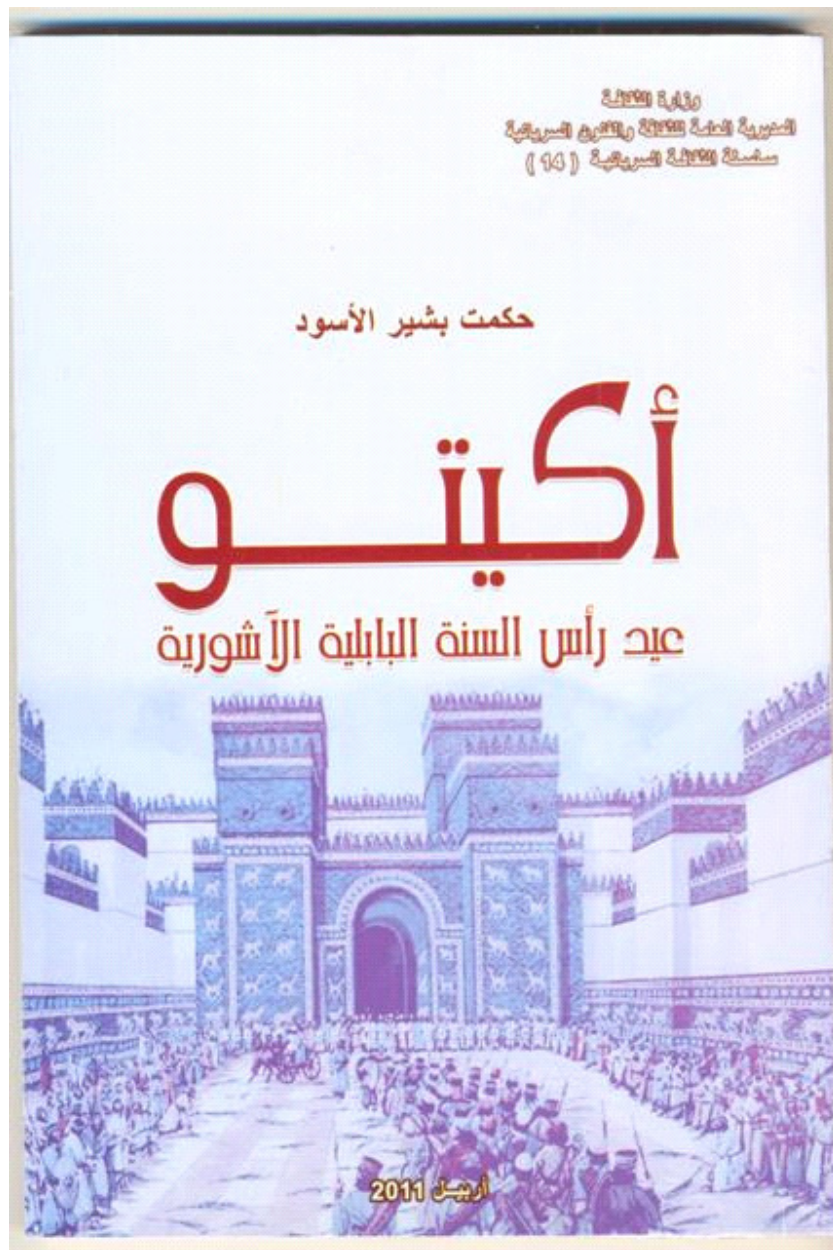
Bêtarên ku dagîrkeran bi serê me de anîne bê hejmarin. Yek ji wan bêtaran ewe ku em heya niha bêyî dewleteka neteweyî mane û kultura me bûye mîna maleka bê parastin, bê sînor û bê çember. Êrişvan wek ku dixwazin talan dikin, mohrên neteweyên xwe li ser datînin û dikin ji bermayên pêşiyên xwe. Lê tiştê tirsaktir ewe ku em bi xwe nema êdî dizanin ka ev tiştên hatine talankirin beşek ji kultura me ne; û dîvê em lê xwedî derkevin.

Cejna Akîto di va babetê da nimûneyeka vê mijarê ye. Cînarên me yên Aşûrî û Keldan ev cejna di yekê Nîsanê da ji xwe ra kirine cejneka neteweyî, kirine ji bermayên pêşiyên xwe, ta radeyekê ku birêz Hikmet Beşîr El-Eswed pirtûkek bi sernavê "**Ekîto sersala Babiliyan û Aûriyan**" nivîsandî ye.

(binêr girêbend:

<http://www.syriacculture.com/ar/esdaratDetails.php?recordID=37>).

Lê gelo, rastî di kû da ye? Ma Ekîto bi tenha cejna Aşûriyan û Keldanane?
Ma ti têkeliya xwe bi kultura me ra nîne?

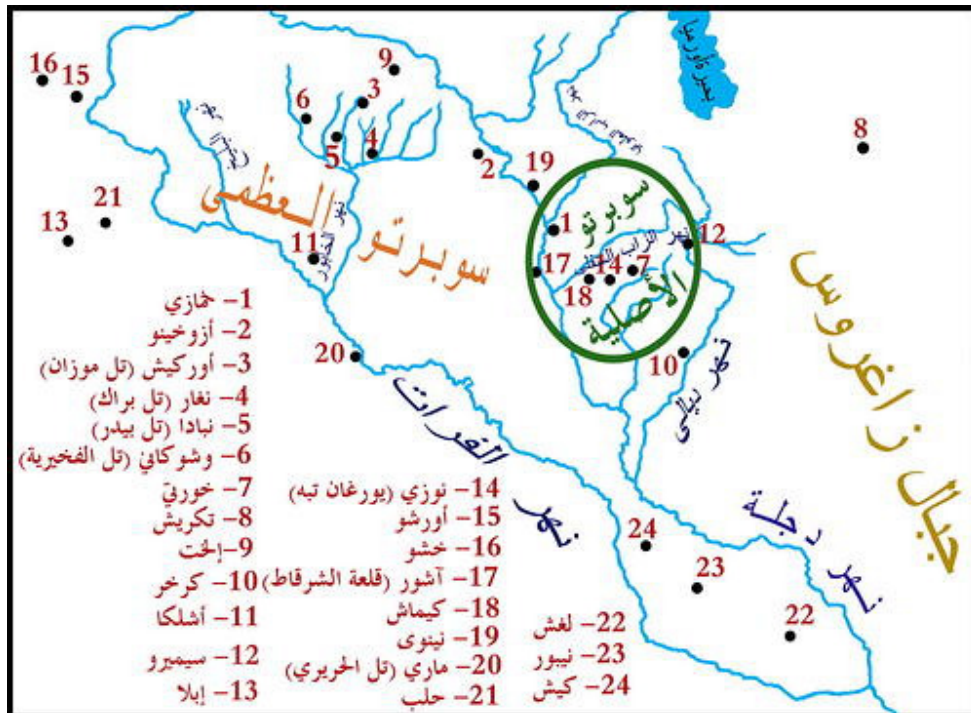
Nivîsarên mîxî didin xuyakirin ku Ekîto cejneka Somerî bû, navê xwe li ba Someran " **Ekîti**" bû, ahengên vê cejnê li şarên welatê Somer (Ur, Legeş, Umma, li başûrê Mêzopotamiya) pêk dihatin, ahengên wê ji yekî Nîsanê da dest pê dikirin, û yanzdeh rojan dom dikir .⁰

Li dor sala 2500 b.z, gelê Ekkad ê samî ji biyabana erebî koç kir, û gihîşt Mêzopotamiya (Iraqa niha), û li dor sala 2350 b.z, bi serkêşiya şah **Sergonê yekem** welatê Somer dagîr kir, çand, ol û cejnên Someran kirin yên xwe, di nav da jî Cejna Ekîti û mohra xwe li ser danîn.⁰

Li dor sala 2000 b.z, gelê **Amurru** ji biyabana erebî gihîşt Mêzopotamiya, ew di pey ra bi navê **Babilî** hatin naskirin, ji ber ku navê paytextê wan (Babil) bû. Van êrişvanan welatê Ekkad û Somer dagîr kir, çanda Somerî-Ekkadî tevî çanda xwe kirin, cejna **Ekîti** bi mîtologiya xwedayê xwe **Merdox** va girêdan û nav lê kirin (**Ekîto**); û navê pererstgeha Merdox jî kirin (**Mala Ekîto**).⁰

Di wê serdemê da, gelê Aşûrî jî ji biyabana erebî koç kir, û gihîşt rojavayê herêma Başûrê Kudistanê û ew herêm dagîr kir. Di wê demê da navê wan deveran **Sobartu** bû, û hemî pêşiyên Kurdan bi navê Sobarî dihatin nasîn; di nav da **Horî** bi xwe jî. Ev nav ta niha di navê êla **Zibarî** da maye. Padîşahên Aşûriyan bi darê zorê gelê Sobarî yê ku li wir dijiya di nav Aşûriyan da pişaftin û li dor sala 1200 b.z şahnişîna Babil dagîr kirin, çanda Babiliyan, di nav da jî **Cejna Ekîto**, kirin ya xwe.⁰

Di pey ra, **Madan û Keldanan**, bi hevalbendî şahnişîna Aşûriyan sala 612 b.z, rûxandin. Di pey ra jî Aşûriyan dest ji ola xwedayê xwe yî neteweyî (**Aşûr**) berdan û bûn Xiristyan. Lê di sedsala bîstan de ji nû va **Cejna Ekîto** vejandin.

Ev Rêwîtiya Cejna Ekîti (Ekîto) ye bi dirêjahiya pênc hezar sal, lê Gelo ma ti têkeliya Cejna Ekîti bi kultura kurdî ra heye yan na?

Rastiyên Dîrokî:

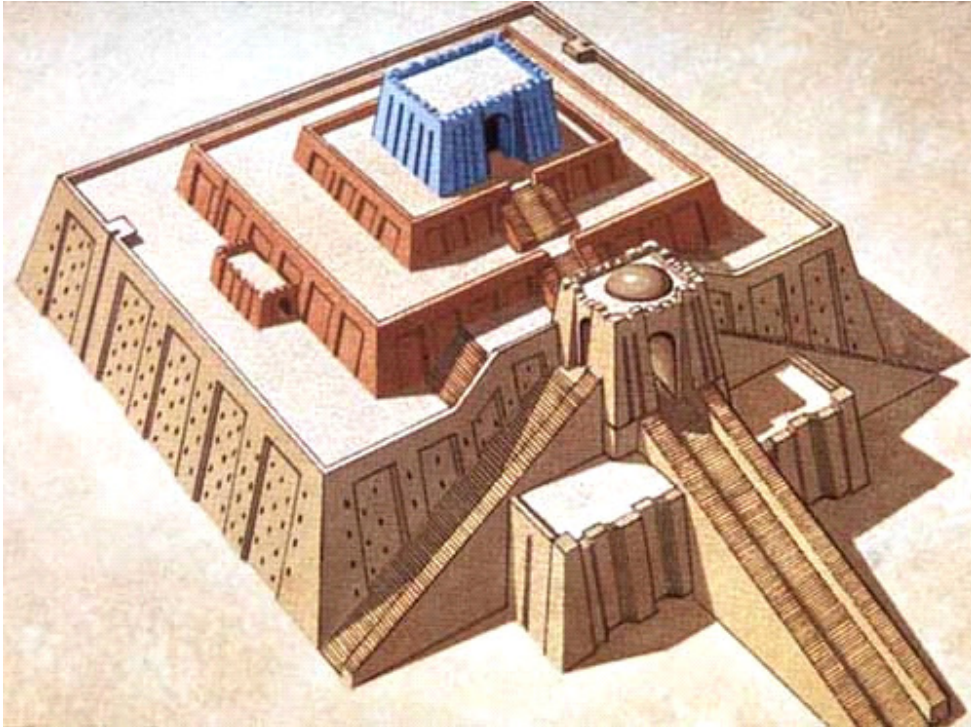
Ji bo bersivê, em van belgeyan pêşkêş dikim:

- Somer ne gelekî Samî ye, ne ji hêla nijad da ne jî ji hêla çandê da; ew ji koka xwe da şagirtên şaristaniya **Gozana** ne. Ev şaristanî li deverên cîyayên **Zagros** peyda bû û geş û gurr bû. Bi pirranî jî li deverên ku bi navê **Sobartu** dihat nasîn û di navbera (4400 – 4300 b.z) da têkçû.⁰

- Li dawiya hezarsala pêncem û destpêka hezarsala çarem da, Somer ji deverên Sobartu dageriyan bûşrê Mêzopotamiya, nav li welatê xwe yî nû kirin "**Kî- In- Cî**". Li dor (3000 – 2500 b.z) şaristaniya xwe li wir damezirandin.⁰

- Çanda çiyayî di civak û jiyana Someran da bi hêz bû. Di mîtolojiaya wan da, di perestgehên wan da (Zeqûre ên ku ji sê qoran pêk dihat) di destanên wan de (destana Gilgamîş), di tore û wêjeya wan da, di hunera wan de xuyaye.⁰

(Zaqre)

- Gelek wekhevî di navbera pêyvên Somerî û yên Kurdî da hene.⁰ Gelo ma wekhevî di navbera zimanê Someran û pêşiyên me (Sobarî, Gotî, Lullu, Horî) da ta kîjan radeyê bû?

- Mamoste Fadil Ebd El- wahid û Dr. Amir Silêman dibjin: "*navê zanîn wateya peyva (Ekiti) li ba Someran û peyva (Ekitu) li ba Babiliyan çi ye*"⁰? Lê em dibînin ku peyva **Akiti** xwîşka peyva kurdî (**Yekîtî**) ye, û têkeliya xwe bi hejmara (1) ra heye, çimkî ew roja yekemîn di sala nû da ye¹.

- Cejna Ekiti li ba Kurdên êzîdî bi awayê (**Çarşemba Sor**) maye. Ev cejna dikeve Çarşemba yekem ji heyva Nîsanê⁰. Dibe jî ku têkeliya vê guhartinê bi pîroziya Çarşembê di kultura Arî da hebe û cihê balkêşiyê ye ku koka peyva Nîsan (Nîşan) be, yanê bi wateya: Heyva dirûvbiind. Ev gotin me

¹ Heya niha jî li herêma Hekarî ji "yek" ra dibêjin "êk" û ji "yekîtî" ra dibêjin "êkîtî" (wergêr)

ji mamoste Tel'et Mîşo (طلعت ميشو) girt. Wisa tê xuyakirin ku ev nivîskar mirovekî kildanî ye. Li girêbend temaşe bike:

<http://www.ankawa.com/forum/index.php?topic=654372.0>

Birêz Mîşo agahiyeka din jî daye xuyakirin. Ew dibêje ku li gor salnameya Babilî, cejna Nûrojê 21 Avdarê dikeve yekê Nîsanê. Lê ji me va tê xuyakirin ku salnameya Babilî di koka xwe da salnameya Somerî ye, ji ber ku Somer di babeta salnameyê da gelek li pêş bûn.

Bi gotineka din: Cejna Nûrojê bi xwe cejna Akîtîyê ye. Wisa tê xuyakirin ku pêşiyên me yên Arî gava gihîştine çiyayên Zagros û teve pêşiyên me yên zagrosî bûne, hiştiye ku ev guhartin ji yekê Nîsanê têkeve 21. Adarê. Lê belê ya here gengaz û mimkin ewe ku ev cudahî bi sedema guhartina salnameyê.

Rizgarkirin .. ne kurdkirin:

Ev bû bi kurtahî pêkhatina cejna Ekîtî, cejna pêşiyên me yên Somer, yê ku gelên Samî (Babilî, Keldanî, Aşûrî) ji dest me girtin û mohra neteweyên xwe li ser danîn. Tevî vê jî - di çarçewa piropagandaya avêtina me li dervayî dîrokê - birêz Tel'et Mîşo dibêje: "*Çaxa ku ahenga vê cejnê li Mêzopotamiya pêk dihat, ti navê Kurdan di dîrokê de tinebû, ji ber ku wan ji demeka nêzîk da koçî Iraqê kirine*".

Bi ser da jî birêz Mîşo dibêje: "*Hin gelan ev cejn kirin ya xwe, di nav da jî biraderên Kurd, ewên ku gelek tiştên ji du sedsalan da ne yên wan bûn kirin yên xwe, ... şaşitî ye ku mirov bi dîrokê ra bide û bistîne li gor gotina: Zor rêya bidestxistina cîhanê ye*".

Tê xuyakirin ku birêz Mîşo - wek hemî şagirtên çanda dagîrkeriyê - naxwaze peyva (Kurdistan) bi nav bike, Kurdistan li gor wî parçeyek ji Iraqê ye; lewma dibêje (Iraq) û nabêje (Kurdistan). Erê, piştî ku em ji welatê me kirin, xwastin me ji pêşiyên me yên Zagros-Arî jî bikin, da bidin xuyakirin ku em mişextin, bê kok, bê nasnamê û bê welatin. Mixabin ev rêbaza hemî rewşenbîrên çanda dagîrkeriyê ye li Rojhilata Navîn, û nikarin xwe ji vê çandê rizgar bikin.

Lê em ji birêz Mîşo re dibêjin: Gelo ma kî divêt li Someran û cejnên wan xwedî derkeve? Neviyên goçerên biyabanî lê neviyên niştecihên ciyayê Zagros yên ku Somer têda perwerde bûn berî ku dakevin başûrê Mêzopotamya?! Ma ji dademendiyê ye ku tu rizgarkirina çanda me bikî awayekî ji awayên talankirinê? Ma kî hewldide ku cîhanê bi darê zorê bi dest

xwe xîne? Kurd an dagîrker yên ku ta niha dibêjin: Kurd bê kok û çand û welatin?

Belkî birêz Mîşo me bi wê yekê tawanbar bike ku em tiştan dikin "kurdkirin". Ev gitina ku me gotiye: "Dinya bi darê zorê tê standin" beşeke ji malika helbestvanê bi koka xwe Kurd, bi çanda xwe Ereb û hemwelatîyê Misirê, helbestvan Ehmed Şewqî wek Someran ew jî ji rah û damarên Zagrosîyan. Wî gotiye:

Daxwaz bi hêviyan nayên standin

Lê belê dinya bi darê zorê tê standin

Helbestvanê Kurd Ehmed Şewqî

Çarşembe: 8 – 4 – 2015

Jêder:

- Corc Ro: Iraqa kevin, rû 148.
- Samwil Krêmir: Ji Deqên Somer, rû 37.
- Ebd Alhemîd Zayid: Rojhilata Nemir, rû 149-150.
- Will Diurant:Cîroka Şaristaniyê, baş 2, rû 469 – 470.

- Arnold Tuynbî: Dîroka Mirovahiyê: Beş 1. Rû77. Sebetîno Moskatî: Şaristanyên Samiyên kevin, rû 67.
- Arnold Tuynbî: Dîroka Mirovahiyê: Beş 1. Rû 92. Samî El- Ehmed: Somerî û kultura wan a şaristanî, rû 41.
- Fadil Ebd Elwahid: Ji Somer ta Tewratê, rû 22. Samî El- Ehmed: Somerî û kultura wan a şaristanî, rû 42, 82.
- Wek nemûne binêr: Samwil Krêmir: Ji Deqên Somer, rû 63, 406, 409. Ebdi Alhemîd Zayid: Rojhilata Nemir, rû 80, 148.
- Fadil Ebd Elwahid, Amir Silêman: Rêzikên gelên kevin: rû 179.
- Xelîl Cindî: Êzdîtî û Ezmona dijwar, rûpel 33, 283, 308.